

INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDA ANTROPONIMLARNING ANTROPOTSENTRIK XUSUSIYATLARI

Shamshetova Biybiayim Janibek qizi

Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20726527>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va qoraqalpoq tillaridagi antroponimlarning antropotsentrik xususiyatlari lingvomadaniy va semantik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ism tizimining inson markazli tafakkur bilan bog‘liqligi, nomlash jarayonining madaniy, ijtimoiy va pragmatik omillar asosida shakllanishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ikki til tizimidagi antroponimlarning ma‘no tarkibi, etimologik qatlamlari va zamonaviy o‘zgarish tendensiyalari qiyosiy jihatdan yoritiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ingliz va qoraqalpoq antroponimlari turli madaniy modellarga ega bo‘lsa-da, ularning asosida insonni markaziy subyekt sifatida ko‘rish tamoyili yotadi.

Kalit so‘zlar: antroponimlar, antropotsentrizm, lingvomadaniyat, semantika, etimologiya, madaniy identitet, qiyosiy tahlil

Inson til va tafakkur markazida turuvchi mavjudot sifatida har bir madaniyatda o‘zini nomlash tizimi orqali ifodalaydi. Antroponimlar, ya‘ni inson ismlari, faqat identifikatsiya vositasi emas, balki jamiyatning madaniy xotirasi, qadriyatlar tizimi va dunyoni idrok etish modelini aks ettiruvchi lingvomadaniy birliklar hisoblanadi [5]. Ingliz va qoraqalpoq tillaridagi antroponimlarni antropotsentrik yondashuv asosida tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, har ikki tizimda ham inson markaziy o‘rinda turadi, biroq bu markaziylik turli madaniy kodlar orqali namoyon bo‘ladi.

Antropotsentrik paradigma tilni inson ongining mahsuli sifatida talqin qiladi va har qanday lingvistik birlikni inson tajribasi bilan bog‘laydi. Shu nuqtai nazardan ingliz tilidagi antroponimlar ko‘proq individual tanlov, ijtimoiy moslashuv va tarixiy davomiylik bilan bog‘liq bo‘lsa, qoraqalpoq tilidagi ismlar tizimi esa an‘ana, urug‘-aymoq munosabatlari va ma‘naviy qadriyatlarni saqlashga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi [4]. Masalan, ingliz tilida “Oliver”, “Ethan”, “Amelia”, “Isabella” kabi ismlar zamonaviy global madaniyatda keng tarqalgan bo‘lib, ular ko‘pincha estetik ohang, talaffuz qulayligi va xalqaro moslashuvchanlik asosida tanlanadi [3, 149-157]. Qoraqalpoq tilida esa “Bekzat”, “Arıwjan”, “Nuritdin” kabi ismlar diniy mazmun, ezgulik, yorug‘lik va ijtimoiy qadriyatlarni ifodalovchi semantik yukga ega.

Antropotsentrik yondashuvda ismning ichki ma‘nosi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz antroponimlarida tarixiy-etimologik qatlam kuchli bo‘lib, masalan “Arthur” ismi qadimgi kelt tilidagi “ayiq” timsoli bilan bog‘liq bo‘lsa, “Victoria” ismi “g‘alaba” ma‘nosini anglatadi va insonning ijtimoiy yutuqlar bilan bog‘liq obrazini shakllantiradi. Qoraqalpoq antroponimlarida esa ma‘no ko‘pincha bevosita va obrazli ifodalanadi, masalan “Aysuliw” ismi “oydek go‘zal” ma‘nosini bildiradi, “Ernazar” esa jasorat va erkaklik fazilatlarini semantik jihatdan ifodalaydi. Bu holat qoraqalpoq tilida ism va real dunyo o‘rtasidagi bevosita bog‘liqlik kuchli ekanini ko‘rsatadi [2, 62-65].

Ism qo‘yish jarayoni ham antropotsentrik qarashni aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Ingliz madaniyatida ism tanlashda ota-onaning individual qarori, zamonaviy trendlar va ommaviy madaniyat ta‘siri kuchli bo‘lib, masalan “Liam”, “Sophia”, “Noah” kabi ismlar filmlar, mashhur shaxslar va global media orqali keng tarqalgan. Qoraqalpoq madaniyatida esa ism qo‘yishda kattalar maslahati, diniy an‘analar va oilaviy muqaddaslik muhim o‘rin tutadi, masalan “Abdulla”, “Fatima”,

“Baxtiyar” kabi ismlar ko‘pincha diniy matnlar va axloqiy qadriyatlar bilan bog‘liq holda tanlanadi [1, 255-258].

Pragmatik jihatdan ham ikki til tizimi o‘ziga xos antropotsentrik xususiyatlarga ega. Ingliz tilida ism asosan rasmiy identifikator bo‘lib, “John Smith” yoki “Emily Brown” kabi shakllar ijtimoiy daraja yoki qarindoshlik tizimini ko‘rsatmaydi. Qoraqalpoq tilida esa ismga qo‘shimcha ravishda “qizi”, “og‘li” kabi elementlar yoki urug‘ga ishora qiluvchi birliklar ishlatilishi mumkin, masalan “Kenesbay o‘g‘li Rustem”, bu esa shaxsning ijtimoiy va oilaviy kontekstini aniqroq ifodalaydi.

Globalizatsiya sharoitida ingliz antroponimlari xalqaro kommunikatsiya ta‘sirida yanada keng tarqalib, universal nomlash modeliga aylanmoqda. Qoraqalpoq antroponimlari esa zamonaviylashuv jarayoniga moslashgan holda qisqarish va soddalashish tendensiyasini boshdan kechirayotgan bo‘lsa-da, ularning asosida yotgan antropotsentrik, ya‘ni insonni ma‘no markaziga qo‘yuvchi tamoyil barqaror saqlanib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va qoraqalpoq tillaridagi antroponimlar antropotsentrik yondashuv nuqtai nazaridan inson tajribasi, madaniy xotira va ijtimoiy qadriyatlarni ifodalovchi murakkab lingvomadaniy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Har ikki til tizimi turlicha tarixiy va madaniy yo‘nalishda shakllangan bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi asosiy jihat insonni markaziy ma‘no yaratuvchi subyekt sifatida ko‘rishdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. AUEZMURATOVA, N. (2025). QORAQALPOQ ANTROPONIMIYASIDA ISMLAR UYG‘UNLIGI FENOMENI: TARIXIY AN‘ANA VA LINGVOMADANIY TAHLIL. «ACTA NUUZ», 1(1.8), 255-258.
2. Daniyarova, Z. Z. (2020). A PERSON’S NAME IS A CULTURAL SIGN. *Theoretical & Applied Science*, (11), 62-65.
3. Fraser, P. M. (2000, January). Ethnics as personal names. In *PROCEEDINGS-BRITISH ACADEMY* (Vol. 104, pp. 149-157). OXFORD UNIVERSITY PRESS INC..
4. Otaxonova, S. (2026, March). ANTROPONIMLARNING PRAGMATIK SATHDA O‘RGANILISHIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR. In *Conferences* (Vol. 1, No. 01).
5. Vittmann, G. (2013). Personal names: Function and significance. *UCLA Encyclopedia of egyptology*, 1(1).